

Autor: Ondřej Šlechta

Benita Mussoliniho jistě netřeba blížeji představovat. Málokdo však ví, že budoucí italský fašistický diktátor prodělal v mládí pozoruhodnou a zajímavou životní i názorovou proměnu. Začínal jako radikální marxistický socialista, razantní odpůrce války a bojovný ateista. Skončil jako druhý nejvýznamnější spojenec Třetí říše v druhé světové válce, antikomunista a spojenec katolické církve. Ať už byly důvody jeho proměny jakékoli, jedna věc jasná zůstává. Jeho někdy až militantně proticírkevní období se odrazilo v jeho literární tvorbě. Výsledkem je mimo jiné práce „Jan Hus, muž pravdy“. Historik Pavel Helan nám ve své knize zprostředkovává originální pohled na jednu z málo známých kapitol dějin. Ačkoli není Mussoliniho práce z literárního, obsahového, ani faktografického hlediska žádným převratem, jedná se o unikátní exkurz do myšlení italského diktátora, osvětluje mnohé dosud prakticky neznámé pohledy a názory Mussoliniho (mimo jiné na „českou otázku“) a koneckonců je významným svědectvím složitosti a tragické ironie celého dvacátého století.

Mládí a literární začátky

Mussoliniho literární začátky a prvotiny lze vysledovat v rozmezí let 1894-1901. Tehdy studoval na učitelském institutu ve Forlimpopoli. První dvě literární zmínky o něm jsou přímo vázány k závěrečnému období jeho studia zde.

Konkrétně šlo o zmínky v listu *Il Resto del Carlino* a především v periodiku italské socialistické strany *Avanti!* (Kupředu!). 1. prosince 1901 vyšel Mussolinimu první článek v celostátních novinách. Jmenoval se *Il romanzo russo* (Ruský román). Za jakési první období, jež mělo na budoucího diktátora vliv v názorové evoluci, ale především na jeho literární tvorbu, byl jeho několikaletý pobyt ve Švýcarsku. Začátky na švýcarské půdě byly velmi těžké. Jako mnoho ostatních italských emigrantů se živil těžkou fyzickou prací, jistou dobu měl údajně žít bez přístřeší a jako podezřelý element byl několikrát zatčen policií.

Ve Švýcarsku Mussolini pobýval od července 1902 do listopadu 1904 s dvouměsíční přestávkou. Švýcarský pobyt je naprosto stěžejní pro formování jeho počátečního socialistického a až militantně ateistického smýšlení. Právě zde navázal mnoho kontaktů a známostí, které ovlivnily nejen jeho budoucí názory postoje, ale i právě literární tvorbu. Takovou zásadní známostí potom jistě je Mussoliniho přátelství s Angelikou Isákovnou Balabánovou, Ruskou židovského (sic!) původu, která byla jednou z předních socialistických funkcionářek své doby. S Balabánovou Mussolini ve Švýcarsku překládal z němčiny do italštiny knihu Karla Kautského *Am Tage nach der sozialen Revolution* (Den pro sociální revoluci). Kautského kniha byla překládána pro nový milánský syndikalistický týdeník *L'Avanguardia Socialista* (Socialistická avantgarda). Kolem tohoto listu byli seskupeni syndikalisté odmítající jakoukoli spolupráci s vládou, či reformními křídly socialistických stran. Tato spolupráce s revizionisty klasické Marxovy teorie, lidmi, kteří vycházeli z ekonomického determinismu, přivedla objekt našeho zájmu od klasického marxistického socialismu k revolučnímu syndikalismu.

V květnu roku 1904 se zapsal v Lausanne na fakultu sociálních věd, kde navštěvoval především přednášky švýcarského ekonoma a sociologa Vilfreda Pareta, který přednášel o společenských elitách.

Co je zajímavé, je fakt, že Mussolini se v průběhu času vyjadřoval k jistým socialistickým koncepcím (zejména syndikalistickým teoriím Georgese Sorela) i kriticky, přesto je vliv tohoto francouzského revolučního teoretika na Mussoliniho myšlení zřejmý. Podobně jako u Pareta a jeho preferencí akce elity nad masovostí (zde tak patrný rozdíl od klasického marxistického socialismu!), oceňoval u Sorela důrazný, až energický aktivismus a odpor proti liberalismu. Zde je možné vysledovat určité náznaky názorového konglomerátu, ze kterého se později zrodil italský fašismus (který však skončil v opozici vůči marxismu i socialismu).

Jeho dalším působištěm byl Trident. Právě zde měla kniha Jan Hus, muž pravdy, vzniknout. Mussolini zde pobýval od 6. února do 26. září 1909 a jeho činnost byla především žurnalistická. Shodou okolností se do Tridentu dostal v době, kdy v Itálii vrcholily protirakouské nálady vyvolané rakousko-uherskou anexí Bosny a Hercegoviny. Tato zkušenost, ač v Tridentu rozhodně ještě nezastával nějaké patriotické, či irredentistické postoje, jej konfrontovala s nebezpečím pangermanismu a je dost možné, že mohla zapůsobit a také zřejmě ovlivnila jeho budoucí názory a jednání.

Česká otázka v Mussoliniho spisech

Ještě, než se autor začne věnovat samotnému rozboru knihy Jan Hus, muž pravdy „Giovanni Hus, il veridico“), přičinám jejího vzniku a obsáhlému rozboru, narazíme na kapitolu, ve které je zmíněn vztah Mussoliniho k „české otázce“. Ty zmínky, které bychom mohli nazvat skromně komentáři, jsou velmi řídké. Nejčastěji se věnoval české národnostní emancipaci, mimo této otázky, vypovídají ostatní komentáře spíše o celkem marginálních otázkách. Několikrát zmínil „Pražské jezulátko“, bitvu u Slavkova, či u Sadové.

Výrazněji a také kriticky, se k otázkám spojeným s Čechy a českým (potažmo československým státem) vyjadřuje během tridentského období. Tehdy vyšel článek „Zpráva o činnosti parlamentní skupiny rakouských socialistů“, který je téměř výhradně zaměřen na kritiku českých zástupců z nesocialistických stran. Ty kritizuje za obstrukce vyvolané „nacionalistickými pohnutkami“. Naopak zde potom vyzdvihuje soudržnost sekce rakouských sociálních demokratů, mezi nimiž jmenuje i 24 Čechů.

Český národ měl, nutno říci, u Mussoliniho obrovské sympatie, budoucí diktátor, nyní stále ještě nadějný socialistický novinář a literát, k Čechům (a zdůrazněme že hlavně k období let husitských) vzhlížel coby k „válečnickému národu“ (sic!) Boj legionářů pro něj byl přímým navázáním na vojenské tradice Jana Žižky a duchovní tradice Jana Husa. Zřejmě proto si v roce 1918, těsně po skončení první světové války poznamenal následující: „Češi, a pod tímto obecným určením pojímáme ty pocházející z Čech, Moravy, Slezska, Slovenska (sic!), jsou snad nejlepšími vojáky na světě...Tento válečnický národ má ještě kvality z dob Husa..Nic a nikdo nemůže zadržet syny Bohemie. Hlásí se o místo, kdekoliv se bojuje za spravedlnost a za svobodu..“

Velkou všímavost k české otázce u něj lze zaznamenat dále také v souvislosti s poválečnými diskusemi o budoucím uspořádání Evropy, kdy vyjadřuje nadšený souhlas s osamostatněním národů „doposud ujařmených v habsburském soustátí“, mezi kterými zmiňuje Čechy (avšak zde je nutné zdůraznit, že jak ostatně bylo psáno výše, za „Čechy“, považoval obyvatele soustátí bez ohledu na to, zda šlo o Čechy, nebo Slováky“). Česká otázka je mu též vítaným argumentem v drtivé kritice „pangermanismu“, když zdůrazňuje, že „Češi, na rozdíl od věrných habsburských posluhovačů Chorvatů z rakousko-uherské armády hojně dezertovali“.

Ironií osudu o pár desítek let později, když stál po boku Adolfa Hitlera, měl poznamenat: „Je nutno si uvědomit, že v našich (italských) žilách koluje pravá árijská (sic!) krev... Je nutno si uvědomit, že nejsme žádní Židé, žádní Slované (!)... Na druhou stranu podobné „germánsko-árijské“ vize a projevy z jeho strany, až na tuto výjimku zmiňovanou například v Cianově deníku, nebo knize Duce. Anatomie jedné kariéry, zaznamenat nelze. A proto se lze s největší pravděpodobností domnívat, že o Mussoliniho názorovou ambivalentnost, které se do jisté míry koneckonců nikdy byt v sebemenší míře neubráníl žádný vrcholový státník. A Mussolini sám rozhodně vzorem konzistentnosti nebyl. Jeho náhlé záchvěvy „všeněmectví“ střídanými kritikou až odporem k pangermanismu (to všechno v době, kdy již byl diktátorem) a koneckonců i přístup k církvi (navzdory tradovaným domněnkám o pozdějším smíření s katolickou církví byl ve skutečnosti antiklerikálem až do konce života), jsou pozoruhodným, ale pravdivým faktem.

Vznik publikace o Husovi

Tážeme-li se po vlivech a pohnutkách, které Mussoliniho k sepsání celého díla přivedly, narážíme překvapivě na minimum, ba téměř nedostatek informací. Spokojme proto s tím, že kniha zkrátka vznikla a jak ostatně poznamenává sám doktor Helan, svého času byla jediným a uceleným dílem o životě a díle mistra Jana Husa v italském prostředí. Na otázku, do jaké míry byl Hus italským čtenářům znám, lze těžko odpovědět. Rozhodně nebyl „osobou neznámou“, na druhou stranu ale překvapivě nebyl ikonou italských volnomyšlenkářů a antiklerikálů 19. století. Mussolini jej v úvodu své knihy nazývá „ignorato degli eretici d'oltre Alpe“, čili „nejméně známý ze zaalpských kacírů“ a takové označení myslím vnímání Husa v italském prostředí do vydání Mussoliniho knihy přibližuje dostatečně. Pro mnohé bude překvapivý fakt, že oslavnou zmínku o Husovi obsahuje dopis vůdčí postavy risorgimenta Giuseppe Garibaldiho adresovaný českému výboru Husových oslav, při příležitosti oslav pětistého výročí Husova narození v roce 1869. Není pochyb, že Mussolini tento dopis dobře znal a i když, jak jsem poznamenal v úvodu, neexistuje byt jediná zmínka, která by řekla „důvod, proč Benito Mussolini začal psát knihu o Husovi je tento...“, lze se s určitou dávkou pravděpodobnosti domnívat, že to mohl byt právě Garibaldi, jehož ideje Mussoliniho k jeho záměru dovedly. Ostatně, Garibaldiho jednání proti klerikálnímu státu obecně a s tím spojené smýšlení je evidentní. Helan se v kapitole o možných pohnutkách, vedoucích k sepsání knihy o Husovi zmiňuje o jednom z možných vlivů, který sám považuje za nejpravděpodobnější. Jde o básníka Giosuého Carduciho, respektive o jeho Odu na Satana (koneckonců Mussolini na tuto báseň odkazuje v jednom ze svých literárně kritických článků). Kuriozní je, že Oda na Satana, byt mající ostře protiklerikální charakter, mísí podle mého názoru dosti nesourodé osobnosti, minimálně tedy ve dvou případech. V jedné básně je připodobňován osud

„mučedníků“ Bruna a Husa k Savonarolovi. Pravdou však je, že Girolamo Savonarola byl tvrdým katolíkem, který pravda, skončil na hranici, nicméně z důvodu své tyranské a násilnické samovlády ve Florencii. I Benito Mussolini několikrát se Savonarolovi několikrát věnuje. Otázkou je, zda si oba pánové uvědomovali jistý nesoulad při porovnávání tak významově, názorově a vlastně celou svou podstatou odlišných osobností jako je Hus a Savonarola. Helanova kniha tento paradox nijak dále nerozvíjí, ani blížeji nespecifikuje. Jakoby si byl autor knihy vědom o to větší přitažlivosti napsané knihy v případě, obsahuje-li nějakou perlu, nejasnou, tajemstvím opředenou věc, nutící vytváření teorií, zavdává průchod spekulacím ohledně možného švýcarského setkání se Benita Mussoliniho a Jaroslava Haška a možných (sic!) zásadních rad a osvětlení mnoha aspektů Husovy otázky, které měl Hašek Mussolinimu údajně udělit.

Nové pohledy

Kniha „Duce a kacír“ přináší neotřelý, doposud málo známý pohled nejen na osobu italského diktátora, ale rozšiřuje obzory v otázkách spojených s pohnutou první polovinou dvacátého století vůbec, nemluvě o precizní ukázce proměny smýšlení člověka v koloběhu času a událostí. Více než čtyřicetistránková příloha ve formě do češtiny přeloženého Mussoliniho spisku „Jan Hus, muž pravdy“, je v českém literárním prostředí unikátem a skutečnou lahůdkou. Kniha doktora teologie Pavla Helana je dílem více než obsáhlým. Za vysoce kvalitní a podrobné zpracování celého tématu (využití prakticky veškeré dostupné literatury, archivních fondů a dobových periodik) si autor zaslouží velký obdiv. Uveřejnění patřičných (na první pohled nedůležitých) souvislostí, jakými jsou například Husovy „Listy“, či ukázky ze spisků Luthera, včetně ukázek nepřeberného množství Mussoliniho článků, což evidentně stálo spoustu badatelské práce, tak posouvá celé dílo na vyšší mety, než kde ční klasické historické publikace podobného druhu, které nutné souvislosti do takových dimenzí, jaké předvádí Pavel Helan ve své knize, nezachází. Pěkný dojem z nestrannosti (přeci jenom může spousta čtenářů v poslední době unavena ze zbytečného ideologického balastu, který doprovází nejedno dílo zabývající se problémy spojenými s totalitními režimy 20. století) kazí možná edice, v jaké je kniha vydávána. Jde o edici Deus et Gentes, která je vydávána Husitskou teologickou fakultou UK jako „výstup řešení výkumného záměru Církve v českých zemích na překonání nacionalismu a výhled směrem k mnohonárodnostní a multikulturní evropské společnosti“. Publikace, osvětlující dosud tmavá a temná místa historie by přece jako primární záměr měla mít vnesení jasna do inkriminovaného problému a seznámení čtenářstva (ať už odborné, nebo laické veřejnosti) s novými fakty. Není podle mě důvod snažit se hned zaštiťovat dnes tak módními hesly o cílech směřujících ke „šťastné budoucnosti“. Na závěr bych si snad jen dovolil poněkud zapolemizovat o vhodnosti zvoleného názvu „Duce a kacír“, z dnešního pohledu se takový název automaticky nabízí, ale v době, kdy Mussolini svou knihu psal ještě netušil, že z něj někdy Duce (ve smyslu fašistický vůdce) bude. Jak ostatně čtenář získá po přečtení Helanovy knihy dojem, vše v té době nasvědčovalo tomu, že Mussolini bude spíš italským Leninem, nebo spíše Bakuninem.

Recenzi knihy Pavla Helana: *Duce a kacír. Literární mládí Benita Mussoliniho a jeho kniha „Jan Hus, muž pravdy“*, Brno 2006 poskytl autor.